

Η απασχόληση των αποφοίτων των Κοινωνικών & Ανθρωπιστικών Επιστημών και η αγορά εργασίας: διεθνείς τάσεις και η ελληνική περίπτωση

Νίκος Παπαδάκης

Καθηγητής και Διευθυντής του Κέντρου Πολιτικής Έρευνας &
Τεκμηρίωσης (ΚΕΠΕΤ)

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Κρήτης

Βασικές Πηγές: Παπαδάκης, Δρακάκη, Σαριδάκη (2021) &
Παπαδάκης, Πετούση, Τζαγκαράκης (2023)

1. Εισαγωγικά

➤ Η συγκεκριμένη Μελέτη (βλ. Παπαδάκης, Πετούση, Τζαγκαράκης 2023), στην οποία βασίζεται σημαντικό τμήμα της σημερινής μας παρουσίασης, στοχεύει στην ανάδειξη των κύριων συνιστωσών της σύνδεσης των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών με την αγορά εργασίας μέσω α) της **ανάλυσης των τάσεων, μετασχηματισμών, πρακτικών και προβλημάτων σε διεθνές επίπεδο** και β) της **εστίασης στην περίπτωση της Ελλάδας**. Μέσω της εμβάθυνσης σε εμπειρικά δεδομένα και πρακτικές, αναλύεται το περιβάλλον της αγοράς εργασίας για τους/ τις πτυχιούχους των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, ώστε να αναδειχθούν χρήσιμα συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής που θα συνεισφέρουν στην ενσωμάτωση των πτυχιούχων στην αγορά εργασίας και στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, όπως ο αποκλεισμός από την απασχόληση, η επισφάλεια και η ευαλωτότητα.

➤ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

➤ Η ανάλυση χωρίζεται σε 4 μέρη.

➤ Αρχικά, αναλύονται ευσύνοπτα οι κύριες θεωρητικές προκείμενες της απασχολησιμότητας των νέων πτυχιούχων, με ιδιαίτερη εστίαση στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες.

➤ Στο δεύτερο μέρος αναλύεται το διεθνές περιβάλλον (Ευρώπη, ΗΠΑ, Κίνα) ως προς τις βασικές παραμέτρους αναφορικά με την ένταξη στην αγορά εργασίας των πτυχιούχων κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών.

➤ Το τρίτο μέρος εστιάζει στην ελληνική περίπτωση, με σκοπό να αναδείξει τις επιμέρους τάσεις, προκλήσεις και προβλήματα που υφίστανται.

➤ Με βάση αυτά τα εμπειρικά δεδομένα, το τελευταίο μέρος προβαίνει σε συνθετική αποτίμηση του διεθνούς και ελληνικού συγκειμένου (context), απολήγοντας σε προτάσεις πολιτικής για την βελτίωση της μετάβασης και πλήρους ένταξης στην αγορά εργασίας των πτυχιούχων των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών στην Ελλάδα.

2. Το διεθνές περιβάλλον ως προς την απασχολησιμότητα των νέων πτυχιούχων

➤ Η εστίαση πραγματοποιείται κυρίως σε Ευρώπη, ΗΠΑ και Κίνα. Είναι γεγονός ότι παρά την επέκταση της μαζικής πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, η εξειδίκευση που απαιτείται μέσω των επιμέρους δεξιοτήτων έχει ενεργοποιήσει νέες ανισότητες, όπως φαίνεται στο παράδειγμα της Κίνας (Mok et al., 2016). Επιπροσθέτως, οι ανισότητες ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ αναφορικά με την πρόσβαση των πτυχιούχων στην αγορά εργασίας είναι αξιοσημείωτες, φανερώνοντας την εμπέδωση της διάστασης πυρήνα-περιφέρειας, με την Ελλάδα να αντιμετωπίζει τα μεγαλύτερα προβλήματα αναντιστοιχίας δεξιοτήτων (EU Skills Panorama, 2014 και European Commission 2020).

➤ Ταυτόχρονα, σε σύγκριση με την δεκαετία του 2000 και παρά τις πιέσεις και τις καθυστερήσεις που δημιούργησε η οικονομική κρίση, παρατηρείται ραγδαία αύξηση στο ποσοστό των νέων που έχουν ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση (Eurostat, 2014 και European Commission 2020). Παράλληλα με την αύξηση του ποσοστού αποφοίτησης των νέων αυξήθηκε και το ποσοστό των θέσεων εργασίας υψηλών προσόντων (Eurostat, 2014). Η τάση αυτή αναδεικνύει την στροφή των αγορών εργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την απαίτηση για περισσότερες δεξιότητες, ήτοι τη στροφή προς μια οικονομία των υψηλών δεξιοτήτων (EU Skills Panorama, 2014).

➤ Στις ΗΠΑ, σε αντίθεση με πολλά κράτη μέλη της ΕΕ, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση παρεμβαίνει ελάχιστα στην πολιτική των ανώτατων ιδρυμάτων, παρότι υφίστανται αυξανόμενες πιέσεις για περαιτέρω παρεμβάσεις, λόγω του φαινομένου όπου η ανώτατη εκπαίδευση τείνει (σε κάποιες περιπτώσεις) να υποστηρίζει στην ουσία τους ήδη προνομιούχους μέσα στην κοινωνία (Brint & Clotfelter 2016), εξαιτίας του χάσματος ανάμεσα στα δημόσια και τα ιδιωτικά ανώτατα ιδρύματα ως προς την κοινωνική κινητικότητα (Chadha & Toner, 2017). Αυτό το φαινόμενο επιφέρει αρνητικές συνέπειες και στον τομέα της απασχολησιμότητας. Αποτέλεσμα της κατακερματισμένης αντιμετώπισης της πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση στις ΗΠΑ είναι το γεγονός ότι μεγαλύτερο ρόλο ως προς την απασχολησιμότητα διαδραματίζει το ίδιο το ίδρυμα, η ποιότητά και το brand του ως προς την μετέπειτα απορρόφηση των αποφοίτων, γεγονός που δημιουργεί περαιτέρω ανισότητες ή διατηρεί τις ήδη υπάρχουσες (Kena et al. 2015). Επιπροσθέτως, έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στις ΗΠΑ επιβεβαιώνουν τις αντίστοιχες στην Ευρώπη ως προς τα σχετικά χαμηλά επίπεδα απασχόλησης των αποφοίτων των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, συγκριτικά με τις θετικές και εφαρμοσμένες επιστήμες (Carnevale et al., 2012).

Η Κίνα, όπως και άλλες ασιατικές χώρες, προώθησε την αύξηση της πρόσβασης του πληθυσμού στην ανώτατη εκπαίδευση τις τελευταίες δεκαετίες ως ένα μέσο για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας (Daud et al., 2011; Mok et al., 2016; Mok & Jiang, 2017). Ήταν τέτοια η αύξηση των πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που ο αριθμός τους υπερέβη τις δυνατότητες απορρόφησης της αγοράς εργασίας, με συνέπεια την επαύξηση της επισφάλειας, του brain loss και της φτώχειας ενός σημαντικού αριθμού πτυχιούχων (Wen & Ngok, 2011 και Chiang, Papadakis, Drakaki 2022).

Δύο είναι τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πτυχιούχοι στην Κίνα και τα οποία δυσχεραίνουν τις προοπτικές ένταξης και επανένταξης στην αγορά εργασίας. Το πρώτο σχετίζεται με την αδυναμία των πολιτικών εκπαίδευσης και κατάρτισης να παράσχουν soft skills στους νέους πτυχιούχους (Teng et al., 2019), τα οποία είναι σημαντικά για την ενίσχυση της απασχολησιμότητάς τους. Το δεύτερο βασικό πρόβλημα σχετίζεται με εκτεταμένες ανισότητες ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας (βλ. Chiang 2019), οι οποίες δημιουργούν διακρίσεις ως προς την πρόσβαση στην απασχόληση των νέων πτυχιούχων (βλ. Chiang, Papadakis, Drakaki 2022), ενώ την ίδια στιγμή, αυξάνεται συνεχώς το χάσμα πρόσβασης και συνακόλουθα απασχολησιμότητας μεταξύ των πτυχιούχων ξένων πανεπιστημίων και εκείνων που αποφοίτησαν από πανεπιστήμια της Κίνας (Mok et al., 2016).

Σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να διαλάβει της προσοχής μας ότι η έμφαση στην έννοια της απασχολησιμότητας, σηματοδοτεί ενίοτε και μια (διεθνώς εξελισσόμενη) μετάβαση-υπαναχώρηση από την έννοια της εργασίας ως καθολικού δικαιώματος στην προσέγγιση της δυνατότητας παροχής ευκαιριών απασχόλησης, με την συνακόλουθη μετακύλιση της ευθύνης από την Πολιτεία στον εργαζόμενο/ άνεργο (βλ. αναλυτικά Παπαδάκης 2006).

3. Η ελληνική περίπτωση I

Τα διαθέσιμα στοιχεία αναδεικνύουν τα μείζονα και επίμονα προβλήματα όπως η επισφαλής απασχόληση των νέων πτυχιούχων, καθώς η ελληνική αγορά εργασίας αντιμετωπίζει μεγάλη δυσκολία σύνδεσής της με το εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς και με τα προγράμματα κατάρτισης και επανακατάρτισης (IOBE, 2018). Είναι γεγονός ότι η επισφάλεια στους και στις πτυχιούχους εμφανίζεται με διάφορες μορφές, όπως η ψευδο-επιχειρηματικότητα και ο δανεισμός των εργαζομένων (εργοδοτικός δεισμός) με πολύ χαμηλούς μισθούς (Παπαδεράκη, 2020), η ένταση της εκ περιτροπής και της προσωρινής απασχόλησης, ή ο συνδυασμός μισθωτής και αδήλωτης εργασίας (Papadakis et al 2021 και Δρακάκη, Σαριδάκη, Παπαδάκης 2021).

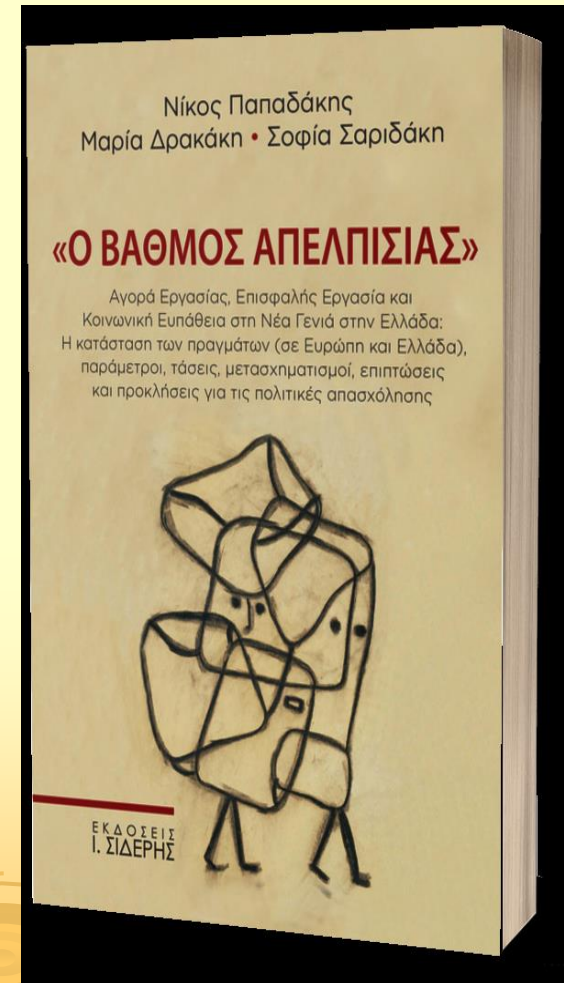
Η απασχολησιμότητα των νέων πτυχιούχων Ανώτατης Εκπαίδευσης αυξήθηκε στην Ε.Ε. την προηγούμενη δεκαετία και έφτασε το 85% το 2020 (European Commission 2020: 65 & 140 και E.C. 2021), υπερβαίνοντας τη σχετική τιμή στόχο- benchmark που είχε τεθεί στο πλαίσιο της Στρατηγικής EU2020. Ωστόσο στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό παραμένει αρκετά χαμηλότερο (64,2%), αλλά υψηλότερο από όλες τις άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες. Ταυτόχρονα, η ένταξη στην ελληνική αγορά εργασίας των πτυχιούχων κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών δείχνει να είναι ακόμα πιο προβληματική, καθώς προκύπτει ότι έχουν λιγότερες πιθανότητες από πτυχιούχους άλλων επιστημών (Παπαδεράκη, 2020), ενώ συνιστά τον κλάδο με τον χαμηλότερο δείκτη εργασιακής αποκατάστασης (IOBE, 2018).

Παρά την εξειδίκευση, αφενός η έλλειψη μακροχρόνιου σχεδιασμού σύνδεσης εκπαιδευτικού συστήματος και αγοράς εργασίας (όχι όμως με όρους επικαθορισμού) και αφετέρου η γενικότερη κοινωνικο-οικονομική υποβάθμιση που συντελέστηκε τα προηγούμενα χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης, οδήγησε σε αύξηση της φτώχειας εντός απασχόλησης (in-work poverty), σε αδυναμία πρόσβασης στην απασχόληση και σε φαινόμενα εκμετάλλευσης των εργαζομένων (IOBE, 2018; Παπαδεράκη, 2020, Papadakis et al 2021).

Στο συγκεκριμένο υπό-κεφάλαιο, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάλυση των πρωτογενών δεδομένων του Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (ΕΙΕΑΔ) και του Εθνικού Μηχανισμού Διάγνωσης Αναγκών της Αγοράς Εργασίας για την απασχόληση των πτυχιούχων κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών από το 2016 έως σήμερα (τελευταία διαθέσιμα στοιχεία είναι για το έτος 2019

Ένα νέο προεκάριατο;

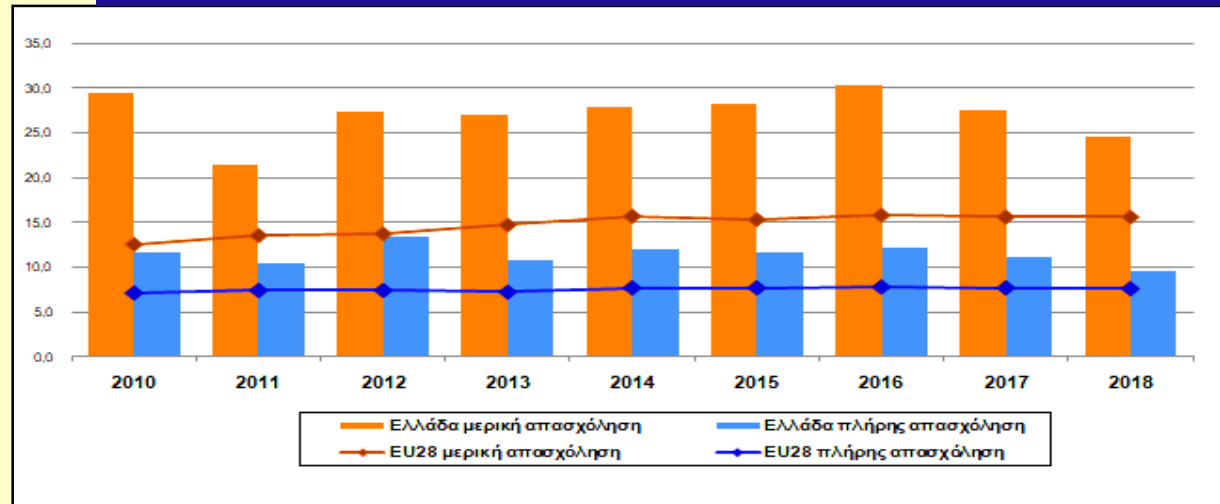
- Στην Ελλάδα ήδη από το 2010 (και ιδίως μετά το 2014) διαπιστώνεται η διεύρυνση του φαινομένου της επισφαλούς εργασίας και της (ποιοτικής και ποσοτικής) αύξησης των επισφαλών μορφών εργασίας στην Ελλάδα, στις οποίες εξ ανάγκης η νέα γενιά αρκετά συχνά στρέφεται ελλείψει εναλλακτικών. Κοντολογίς, έχει δημιουργηθεί μία νέα συνθήκη στην αγορά εργασίας, στο πλαίσιο της οποίας κυριαρχούν πλέον (ειδικά ως προς τη νέα γενιά) μορφές εργασίας που χαρακτηρίζονται από επισφάλεια και ελαστικότητα, όπως η προσωρινή (και κυρίως εποχική) απασχόληση, η μερική απασχόληση (κυρίως η «κλασσική» part-time - εκ περιτροπής- απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης της μερικής απασχόλησης, ως καθημερινής εργασίας περιορισμένων ωρών - 3 έως 6 ωρών ημερησίως-, σε συνδυασμό με το ελαστικό ωράριο εργασίας), η «φασόν» απασχόληση (συμπεριλαμβανομένων των digital - αλλά και των social- nomads, η αδήλωτη εργασία, αλλά και η τηλεργασία και η διαθεσιμότητα Εργασίας (on call work), κ.λπ.. (βλ. Παπαδάκης κ. ά. 2021).
- Τα δε βασικά χαρακτηριστικά των επισφαλών μορφών εργασίας (που σχετίζονται ευθέως και με την οικονομική επισφάλεια και κοινωνική ευπάθεια- βλ. και Vergis, Padakis, Taroudakis 2023), ιδίως, όταν εντάσσονται στο πλαίσιο σύναψης συμβάσεων, στις περισσότερες των περιπτώσεων φαίνεται να λαμβάνουν συνδυαστική μορφή, δηλαδή να υπάρχει ένας συνδυασμός αφενός αναντιστοιχίας μεταξύ της συναφθείσας σύμβασης και της πραγματικής απασχόλησης (σε ώρες, ημέρες, απολαβές και ένσημα), και ενίοτε ένας συνδυασμός δηλωμένης και αδήλωτης εργασίας (βλ. Papadakis et al 2021 και Δρακάκη, Σαριδάκη, Παπαδάκης 2021): - «Σ.: Όλο αυτό με τα λιγότερα ένσημα και το ένα και το άλλο, όλα αυτά τα βρίσκεις μπροστά σου αργότερα. Απλά έτσι όπως μεγαλώσαμε η γενιά μου θεωρώ ότι κάπως αναγκαστήκαμε να κοιτάμε πολύ το κοντινό μέλλον, δηλαδή βραχυπρόθεσμα, όχι να σκεφτώ ότι “Α! Σε δέκα χρόνια όμως...”», γιατί κάπως σκέφτεσαι ότι εντάξει σε δέκα χρόνια ναι, αλλά τώρα δεν έχω να πληρώσω το νοίκι μου.» (Β.ΙΙ.1, Μαριάννα). «Σ.: (χαμηλώνει τον τόνο της φωνής της) Φανερά, επειδή ασφαλίζομαι για οχτάωρο αυτά που φαίνονται ότι παίρνω είναι γύρω στα τέσσερα ενενήντα πέντε (495), γύρω στα 5 κατοστάρικα. Εεε... Και άλλα πέντε που μου δίνει στο χέρι. Δηλαδή μηνιαία παίρνω ένα χιλιάρικο. Ε.: Μάλιστα. Πόσες ώρες εργάζεσαι συνολικά τη μέρα/ή τον μήνα; Σ.: Τη μέρα..θα έλεγα δώδεκα..μπορεί να χτυπήσουμε και δεκατρείς. Δώδεκα με δεκατρείς θα έλεγα [...].» (Α.Ι.2, Γεωργία, ερ. 22).
- Φαίνεται να αναδεικνύεται μία ευρύτερη τάση διεύρυνσης και «κανονικοποίησης» των μορφών επισφαλούς εργασίας (βλ. και Rubery et al 2018) αναφορικά με τη νέα γενιά, ιδίως του συνδυασμού δηλωμένης και αδήλωτης εργασίας αλλά και της αποκλειστικά αδήλωτης εργασίας καθώς και εκτεταμένης ελαστικοποίησης των όρων εργασίας (βλ. Papadakis et al 2021).

Ελλάδα: Κίνδυνος φτώχειας στη μερική απασχόληση

Ελλάδα και EU28, 2010 - 2018
Εργαζόμενοι στα όρια της φτώχειας - Μερική απασχόληση vs
Πλήρης απασχόληση

Πηγή: Eurostat, 2020c
(επεξεργασμένη από την
ερευνητική ομάδα), όπ. παρατ.
στο Παπαδάκης κ.ά. 2020: 45.

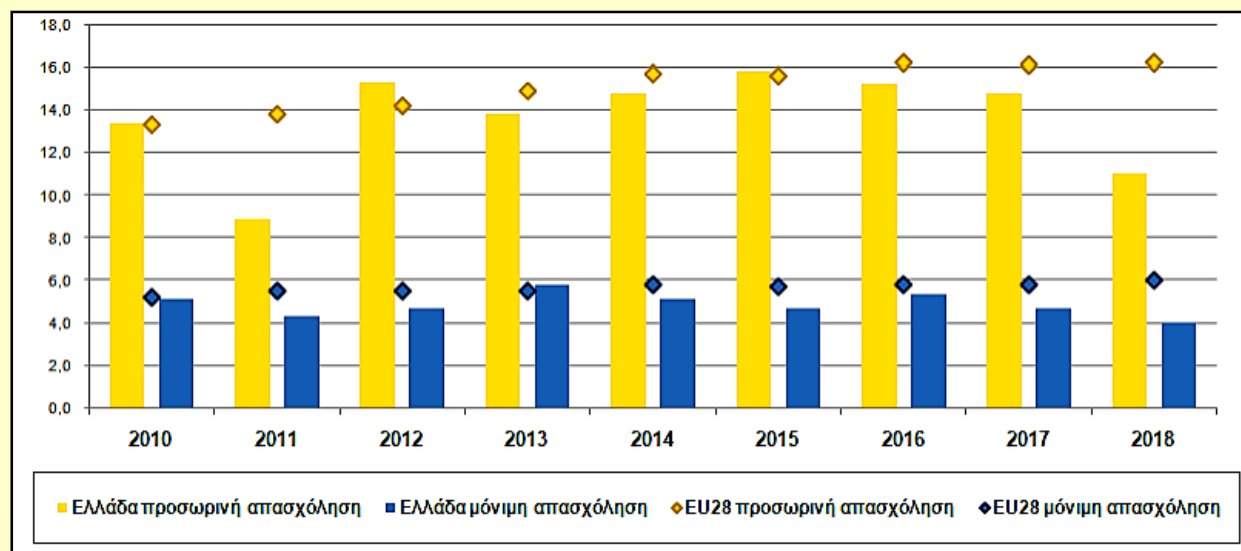

- Όσον αφορά τόσο τη μερική όσο και την πλήρη απασχόληση, η Ελλάδα εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά κινδύνου φτώχειας από την EU28 (περίπου διπλάσια κατά μέσον όρο).
- Ωστόσο, ενώ στην πλήρη απασχόληση η απόκλιση αυτή έχει μειωθεί κατά τα τελευταία χρόνια, φτάνοντας το 2019 σε μια ποσοστιαία διαφορά 1,9 μονάδων, στη μερική απασχόληση δεν φαίνεται να συμβαίνει κάτι τέτοιο.
- Κατά το διάστημα 2010-2018 στην Ελλάδα τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας στη μερική απασχόληση, ξεκινώντας το 2010 από 29,4% σημείωσαν αυξομειώσεις, έφτασαν στο υψηλότερο σημείο το 2016 (30,3%) και στη συνέχεια παρουσίασαν μια σταδιακή μείωση μέχρι το 24,6% του 2018, το οποίο παραμένει ένα ανησυχητικά υψηλό ποσοστό.

Ελλάδα: Κίνδυνος φτώχειας στην προσωρινή απασχόληση

Ελλάδα και EU28, 2010-2018

Εργαζόμενοι στα όρια της φτώχειας - Προσωρινή απασχόληση vs Μόνιμη απασχόληση

Πηγή:
Eurostat,
2020e, όπ.
παρατ. στο
Paradakis et
al 2020b: 15.

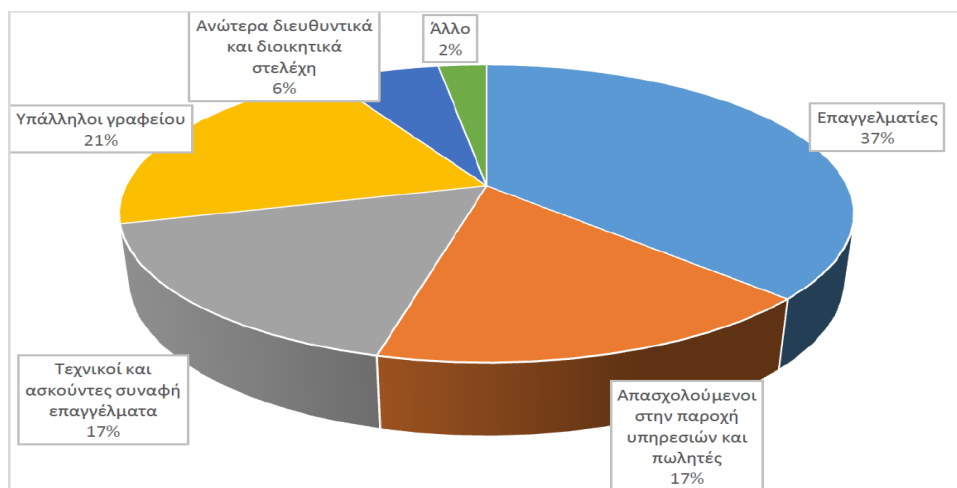
- Στο σύνολο των ετών 2010-2018 οι εργαζόμενοι με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης διέτρεχαν σταθερά περίπου τριπλάσιο κίνδυνο φτώχειας από τους εργαζόμενους με σύμβαση μόνιμης απασχόλησης (κατά μέσον όρο 13,7% έναντι 4,9%).
- Τα υψηλότερα ποσοστά και οι μεγαλύτερες ποσοστιαίες διαφορές κινδύνου φτώχειας ανάμεσα στην προσωρινή και τη μόνιμη απασχόληση εντοπίζονται κατά τα έτη 2015 (15,8% έναντι 4,7%) και 2012 (15,3% έναντι 4,7%).

3. Η ελληνική περίπτωση II

Από την επεξεργασία των συγκεκριμένων στοιχείων (διάγραμμα 3) διαφαίνεται ότι το 37% των πτυχιούχων ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών για το 2019 δραστηριοποιείται ως επαγγελματίες. Η δεύτερη μεγαλύτερη κατηγορία απορρόφησης, με 21% επί του συνόλου, είναι οι υπάλληλοι γραφείου, κυρίως γενικών προσόντων. Ακολουθούν με το ίδιο ποσοστό (17%) οι απασχολούμενοι/νες στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές, καθώς και όσοι κατηγοριοποιούνται ως τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα.

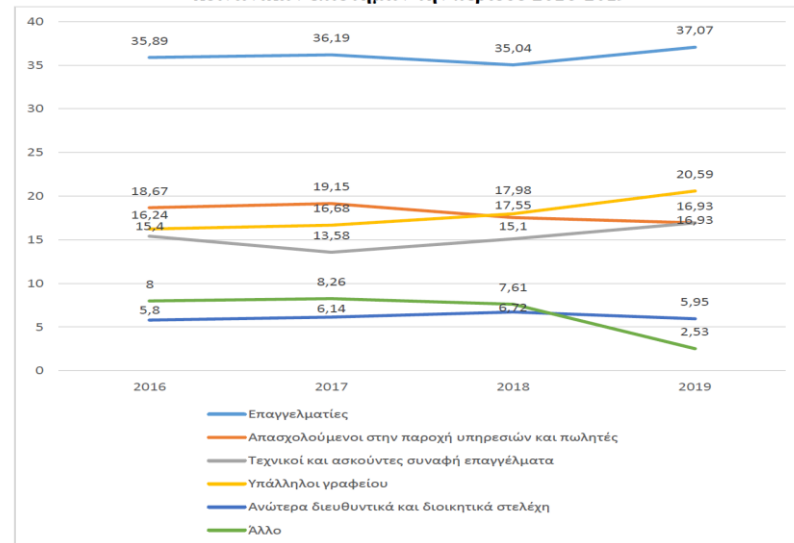
Σε αυτές τις δύο κατηγορίες που από κοινού συγκεντρώνουν το 34% του συνόλου των αποφοίτων, το αντικείμενο απασχόλησης είναι κατά κύριο λόγο διαφορετικό από εκείνο των βασικών σπουδών τους στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, γεγονός που αναδεικνύει την αδυναμία απορρόφησης ενός σημαντικού τμήματος των αποφοίτων σε συναφή απασχόληση με το αντικείμενο σπουδών και συνακόλουθα το επίμονο και μείζον πρόβλημα της αναντιστοιχίας δεξιοτήτων (με συνέπειες την ετεροαπασχόληση, την υπο-απασχόληση και το brain loss), αλλά και τις δομικές παθογένειες της αγοράς εργασίας. Φαίνεται να διαμορφώνεται μια τάση ελαφριάς αύξησης των υπαλλήλων και παράλληλη δραστική μείωση των εργαζόμενων σε άλλους τομείς, που συμπεριλαμβάνουν απασχόληση χαμηλών προσόντων, συνήθως ανειδίκευτου χαρακτήρα και εντελώς ασύνδετη με το αντικείμενο των σπουδών. Το συγκεκριμένο εύρημα θα μπορούσαμε να το θεωρήσουμε ως μία θετική εξέλιξη. όμως δεν αποτελεί ασφαλή

Διάγραμμα 3: Απορρόφηση απόφοιτων ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών για το έτος 2019

ΤΙΣ Χ

Διάγραμμα 4: Εξέλιξη της απορρόφησης των αποφοίτων ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών την περίοδο 2016-2019

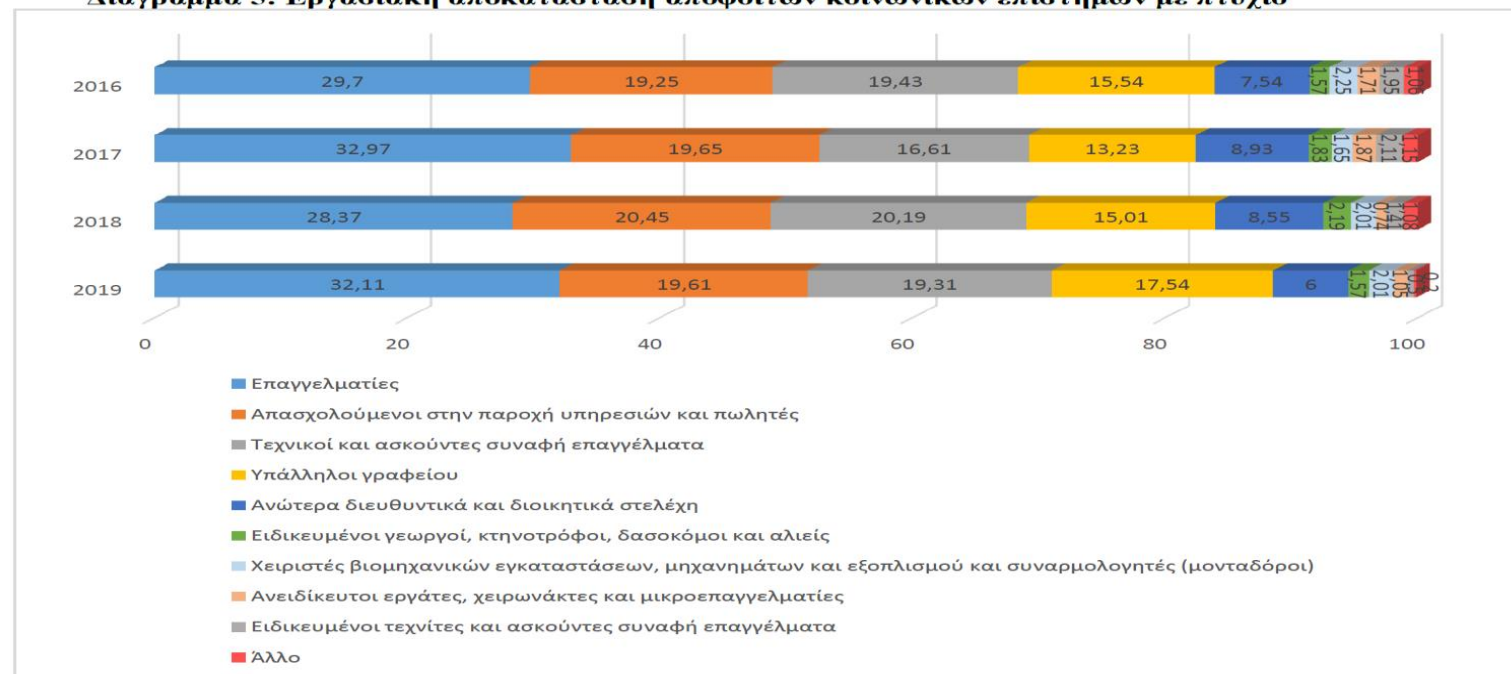

Πηγή: ΕΙΕΑΔ 2021 (δεδομένα επεξεργασμένα από τους συγγραφείς)

Πηγή: ΕΙΕΑΔ 2021 (δεδομένα επεξεργασμένα από τους συγγραφείς)

➤ Για την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων πραγματοποιήθηκε διαχωρισμός μεταξύ των αποφοίτων κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς επίσης και μεταξύ των κατόχων πτυχίου και μεταπτυχιακού. Τα συμπεράσματα είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα διότι εντοπίζονται πολύ σημαντικές διαφορές, ειδικότερα ανάμεσα σε όσους κατέχουν μεταπτυχιακό και όσους κατέχουν απλώς πτυχίο, ως προς τους τομείς απορρόφησης και συνακόλουθα ως προς την απασχολησιμότητά τους, γεγονός που επιβεβαιώνει την προσέγγιση περί της κρισιμότητας των γνώσεων και των δεξιοτήτων στην προσπάθεια ενίσχυσης της απασχολησιμότητας των πτυχιούχων, σε μια αγορά εργασίας που χαρακτηρίζεται από υψηλή συνολική και νεανική ανεργία (που παρά την σημαντική μείωση της, βρίσκεται στο 23,7% στην Ελλάδα έναντι 14,9% στην Ε.Ε., τον Οκτώβριο του 2023, σύμφωνα με τη Eurostat), υψηλή μακροχρόνια ανεργία, έντονη έμφυλη διάσταση, ποιοτική και ποσοτική διεύρυνση των μορφών επισφαλούς απασχόλησης (ειδικά στη νέα γενιά) και συσχέτιση τους αφενός με το ποσοστό άνω του 60% μη ηθελημένης υποαπασχόλησης κι αφετέρου με την κοινωνική ευπάθεια (π.χ. In-work-poverty risk) και όχι σπάνιες καταχρηστικές εργοδοτικές πρακτικές (βλ. αναλυτικά Papadakis et al 2021).

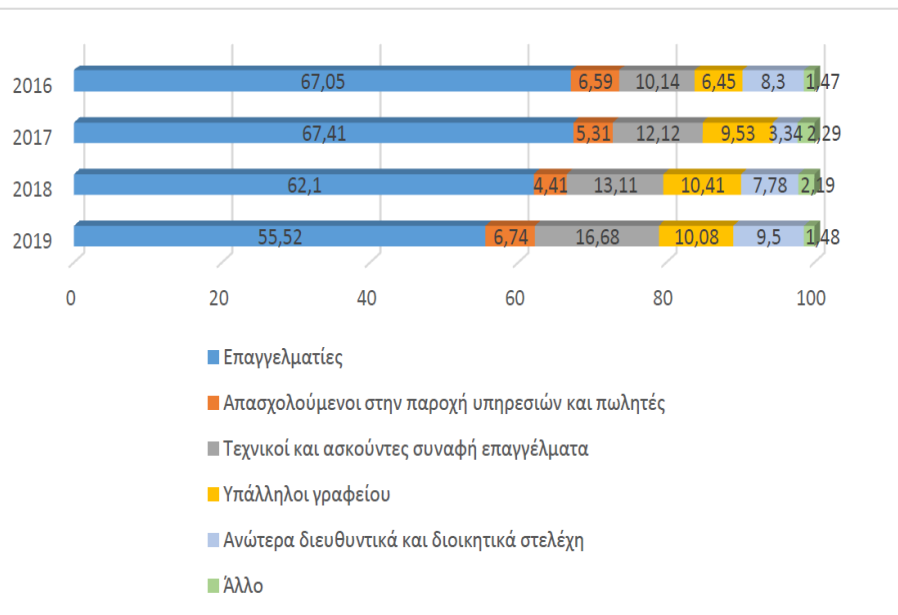
Διάγραμμα 5: Εργασιακή αποκατάσταση αποφοίτων κοινωνικών επιστημών με πτυχίο

Πηγή: ΕΙΕΑΔ 2021 (δεδομένα επεξεργασμένα από τους συγγραφείς)

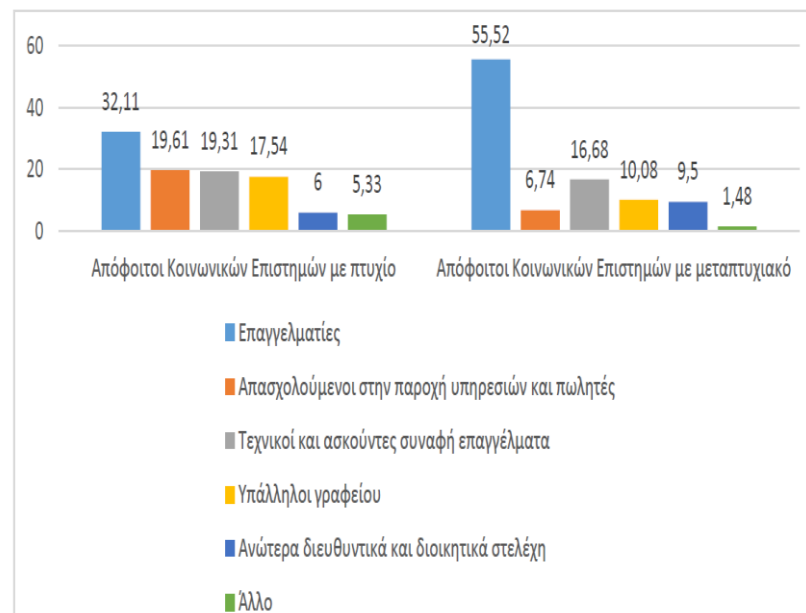
- Από τα διαγράμματα 5, 6 και 7 που εστιάζουν αποκλειστικά σε απόφοιτους των κοινωνικών επιστημών με πτυχίο και μεταπτυχιακό αντίστοιχα, καθίσταται ευδιάκριτο το γεγονός ότι οι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου είναι πιο πιθανό να ασκήσουν το επάγγελμα πάνω στο οποίο εξειδικεύθηκαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Η ανταγωνιστικότητα του εργασιακού περιβάλλοντος και η αναγκαιότητα για δεξιότητες διαφαίνεται από το γεγονός ότι είναι πολύ χαμηλότερα τα ποσοστά κατόχων μεταπτυχιακού (σε σύγκριση με αυτά των κατόχων πτυχίου) που απορροφώνται σε τομείς χαμηλών προσόντων και μακριά από το αντικείμενο εξειδίκευσης. Εντούτοις, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε απόλυτους αριθμούς οι κάτοχοι πτυχίου είναι πολύ περισσότεροι από τους κατόχους μεταπτυχιακού, με περισσότερους από τους μισούς να ασκούν εργασία χαμηλών προσόντων και μη σχετική με τις σπουδές τους (brain loss). Το μείζον, λοιπόν, πρόβλημα της αναντιστοιχίας δεξιοτήτων και συνακόλουθα της επισφάλειας στην απασχόληση παροαιένει.

Διάγραμμα 6: Εργασιακή αποκατάσταση αποφοίτων κοινωνικών επιστημών με μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών

Πηγή: ΕΙΕΑΔ 2021 (δεδομένα επεξεργασμένα από τους συγγραφείς)

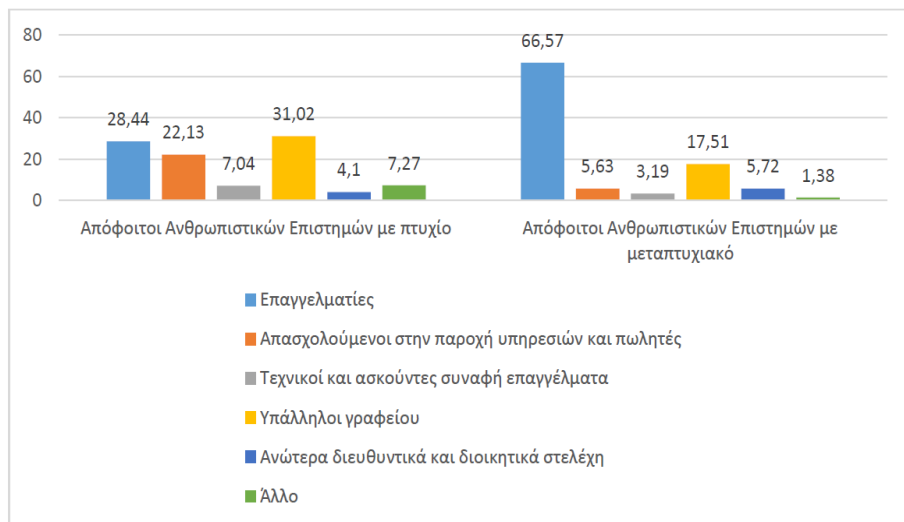
Διάγραμμα 7: Εργασιακή αποκατάσταση αποφοίτων κοινωνικών επιστημών το έτος 2019

Πηγή: ΕΙΕΑΔ 2021 (δεδομένα επεξεργασμένα από τους συγγραφείς)

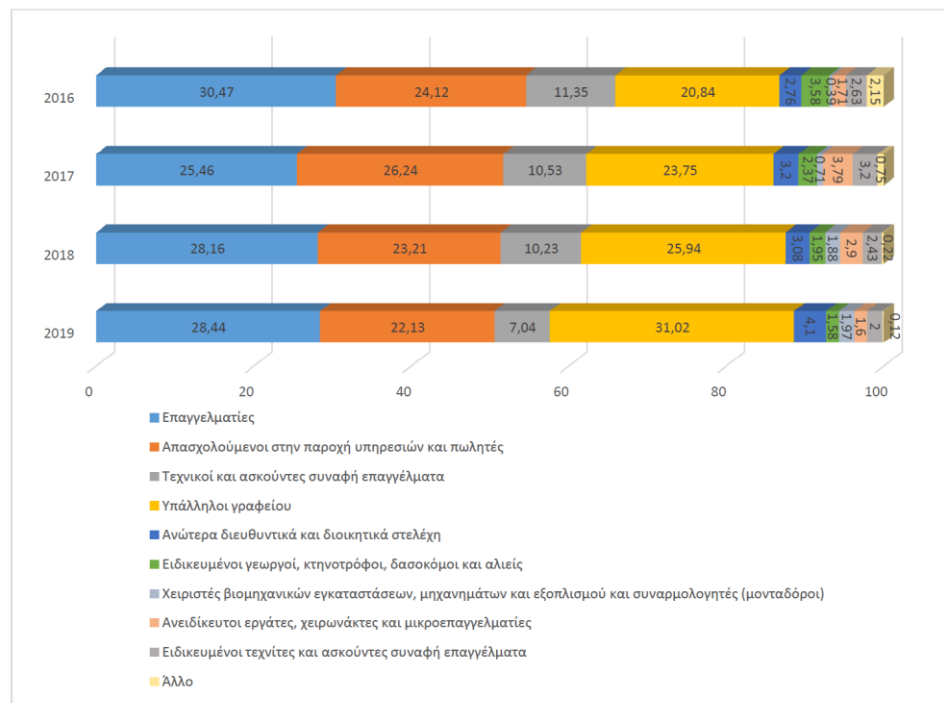
➤ Πραγματοποιήσαμε την ίδια επεξεργασία δεδομένων για τις ανθρωπιστικές επιστήμες ξεχωριστά όπου επιβεβαιώνονται τα παραπάνω συμπεράσματα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως φαίνεται από τα διαγράμματα 8, 9 και 10, σε αντίθεση με τους απόφοιτους των κοινωνικών επιστημών, εκείνοι των ανθρωπιστικών εξασκούν δυσκολότερα το επάγγελμά τους (με εξαίρεση την ένταξη τους στη δημόσια εκπαίδευση ως εκπαιδευτικοί- συνήθως αναπληρωτές) και απορροφώνται περισσότερο στους τομείς των πωλήσεων-εξυπηρέτηση πελατών και στη γραμματειακή υποστήριξη γενικών προσόντων. Παρατηρείται επίσης παρόμοια διάκριση με τους απόφοιτους κοινωνικών επιστημών ανάμεσα στους κατόχους πτυχίου και τους κατόχους μεταπτυχιακού, με τους δεύτερους να διακρίνονται από υψηλότερα επίπεδα απασχολησιμότητας και προοπτικών εύρεσης εργασίας με βάση το αντικείμενο σπουδών.

Διάγραμμα 10: Εργασιακή αποκατάσταση απόφοιτων ανθρωπιστικών επιστημών το έτος 2019

Πηγή: ΕΙΕΑΔ 2021 (δεδομένα επεξεργασμένα από τους συγγραφείς)

Διάγραμμα 8: Εργασιακή αποκατάσταση αποφοίτων (πτυχιούχων) ανθρωπιστικών επιστημών με πτυχίο

Πηγή: ΕΙΕΑΔ 2021 (δεδομένα επεξεργασμένα από τους συγγραφείς)

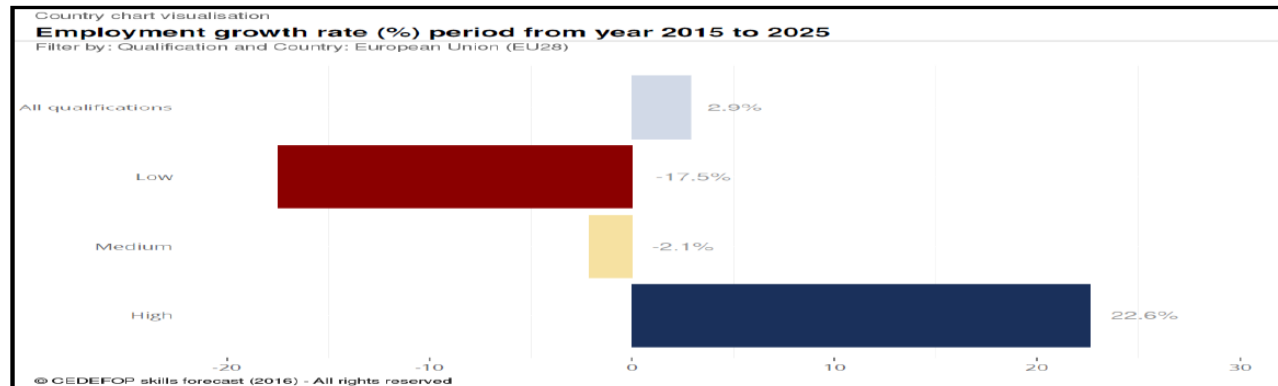
3. Συμπεράσματα

- Σε διεθνές επίπεδο φαίνεται ότι οι απόφοιτοι των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών εντάσσονται δυσκολότερα στην απασχόληση, με τις μεγαλύτερες δυσκολίες να αντιμετωπίζουν όσοι δεν έχουν εξειδικευτεί περαιτέρω, μέσω κάποιου μεταπτυχιακού ή/και διδακτορικού τίτλου. Η παραπάνω τάση φαίνεται να επιβεβαιώνεται (εντονότερα) και στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου ένα μεγάλο μέρος των πτυχιούχων των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών εντάσσεται σε απασχόληση χαμηλών προσόντων και σε εντελώς διαφορετικό αντικείμενο από εκείνο των σπουδών τους (πράγμα που επιτείνει την επισφάλεια στην εργασία τους).
- Η εικόνα είναι αρκετά διαφορετική για τους κατόχους μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου, οι οποίοι φαίνεται να έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες ένταξης σε αντικείμενο υψηλής εξειδίκευσης και πλησιέστερα σε αυτό των σπουδών τους. Ταυτόχρονα, στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες φαίνεται να υπεραντιπροσωπεύονται οι γυναίκες (ενδεικτικά στο Π.Κ. στο πεδίο των Ανθρωπιστικών Επιστημών κατά μέσο όρο και για τα έτη 2006-2007 έως 2019-2020 οι γυναίκες αποτελούν περίπου 79% του συνολικού πληθυσμού –και 77,61% κατά το ακαδημαϊκό έτος 2019-2020- συγκριτικά με το 60% σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης- Eurostat, 2020), κυρίως στις χαμηλότερες βαθμίδες σπουδών, γεγονός που μπορεί να συσχετίσει την έμφυλη διάσταση με την επισφάλεια και το brain loss, λόγω και των υψηλών ποσοστών ανεργίας (29,7% τον Φεβρουάριο 2023) και επισφαλούς απασχόλησης (που σχετίζονται άμεσα με την κοινωνική ευαλωτότητα), αλλά και του μεγάλου βαθμού ετεροαπασχόλησης που διαπιστώνεται.

3. Συμπεράσματα

- Ωστόσο εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι με βάση πρόσφατες μελέτες για τα επαγγέλματα και τις δεξιότητες του μέλλοντος (ενός μέλλοντος του οποίου (μεταξύ άλλων) παραδειγματικό σήμα διαφαίνεται ότι θα είναι η έλευση και η εξελικτική καθегεμονία της ψηφιακής οικονομίας), όπως του Work Economic Forum και του McKinsey Global Institute, αναμένεται να προτεραιοποιηθούν δεξιότητες οι οποίες άμεσα ή έμμεσα σχετίζονται με τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, δημιουργώντας νέες δυνατότητες για την αύξηση της απασχολησιμότητας των πτυχιούχων τους.
- Συγκεκριμένα στο πλαίσιο των νέων τάσεων, αναδεικνύεται η αναγκαιότητα νέων δεξιοτήτων, όπως η αναλυτική σκέψη και η καινοτομία, η κριτική σκέψη και οι ικανότητες problem-solving, η ηγεσία, η δημιουργικότητα και η ευελιξία, ενώ και η γνώση αξιοποίησης νέων τεχνολογιών, προγραμματισμού, σχεδιασμού και digital marketing, αναμένεται επίσης να προτεραιοποιηθούν τα επόμενα χρόνια (World Economic Forum, 2020 και McKinsey Global Institute, 2021).
- Αξίζει να σημειωθεί ότι λόγω του mega-trend του ψηφιακού μετασχηματισμού εκτιμάται ότι το 25% των θέσεων εργασίας θα λάβουν σταθερή υβριδική μορφή, ήτοι οι εργαζόμενοι θα εργάζονται με φυσική παρουσία λιγότερες από τρεις φορές την εβδομάδα (McKinsey Global Institute, 2021).

Διάγραμμα1: Εκτίμηση για τις μεταβολές στα ποσοστά απασχόλησης, ανά επίπεδο προσόντων, στην Ε.Ε.28 (2015-2025)

Πηγή: CEDEFOP, 2016

4. Προτάσεις Πολιτικής

Με βάση όλα τα προαναφερθέντα, καταλήγουμε σε μια σειρά (ερευνητικά θεμελιωμένων) προτάσεων πολιτικής, οι οποίες εδράζονται στα ευρήματα της έρευνας μας. Οι κυριότερες εξ αυτών είναι:

- Σε καιρούς αλλεπάλληλων κρίσεων (permacrisis- βλ. Oyelere et al 2023), το Κοινωνικό Κράτος και η Κοινωνική Πολιτική είναι περισσότερο απαραίτητη από ποτέ. Και σ' αυτό η δυνητική συμβολή των αποφοίτων κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών είναι καθοριστική. Τούτων δοθέντων, καθίσταται αναγκαίο η Πολιτεία να προβεί σε συστηματικές παρεμβάσεις εμπράγματος ενίσχυσης της ζήτησης και συνακόλουθα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, σε τομείς και υπηρεσίες του ευρύτερου Κοινωνικού Κράτους και ειδικά στο πεδίο της κοινωνικής καινοτομίας. Επιπρόσθετα στον τομέα της εκπαίδευσης, προτείνεται η πρόσληψη σχολικών ψυχολόγων σε όλες τις εκπαιδευτικές μονάδες, αλλά και κοινωνιολόγων και κοινωνικών λειτουργών σε εκπαιδευτικές δομές, όπως και η ένθεση των μαθημάτων της Κοινωνιολογίας και της Πολιτειακής Παιδείας σε όλες τις τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, για την ουσιώδη ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη (citizenship), με την ανάλογη πρόσληψη κοινωνιολόγων και πολιτικών επιστημόνων για τη διδασκαλία τους. Επίσης προτείνεται και η διδασκαλία του μαθήματος της Φιλοσοφίας, αρχής γενομένης από τη ήδη διδασκόμενο «Αρχές Φιλοσοφίας» σε όλες τις τάξεις της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, με την συνακόλουθη πρόσληψη αποφοίτων Φιλοσοφικών Σχολών (και ειδικά Τμημάτων Φιλοσοφικών Σπουδών και Φιλοσοφίας) και με την υιοθέτηση ενός «νέου τύπου (πολυ)γραμματισμού (multiliteracy) και τη χρήση των δυνατοτήτων που παρέχει η τεχνολογία, σε συνδυασμό με την ερμηνευτική προσέγγιση φιλοσοφικών κειμένων» (βλ. Αντωνοπούλου- Τρεχλή 2018),
- Συγχρόνως, προτείνεται η έμφαση στον σχεδιασμό και την εκπόνηση (επιδοτούμενων) ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, με στόχο την δημιουργία θέσεων εργασίας πλήρους και μόνιμης απασχόλησης με βάση και την αξιοποίηση των κονδυλίων από το Ταμείο Ανάκαμψης και από τον Ευρωπαϊκό Προϋπολογισμό (συμπεριλαμβανομένων των ΕΣΠΑ) για την επόμενη προγραμματική περίοδο, με ιδιαίτερη εστίαση στους αποφοίτους των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, αλλά και σε επισφαλώς εργαζόμενους/ ες νέους/ ες και ανέργους.
- Είναι αναγκαίο να δοθεί έμφαση, τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, της απλούστευσης διαδικασιών και απομείωσης της γραφειοκρατίας αναφορικά με την δημιουργία επιχείρησης και ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, ιδίως για τους νέους αποφοίτους.
- Ένα τμήμα του (σημαντικού) ποσού που αφορά σε κατάρτιση τόσο από το Ταμείο Ανάκαμψης όσο και από το ΕΣΠΑ, να κατευθυνθεί (πιθανόν μέσω της ΔΥΠΑ) στα ΚΕΔΙΒΙΜ των Πανεπιστημίων, προκειμένου μεταξύ άλλων να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν στοχευμένα και θεματοποιημένα (modularized) προγράμματα επικαιροποίησης γνώσεων και ανάπτυξης δεξιοτήτων (που συνδέονται με τις νέες ανάγκες της αγοράς εργασίας και τα «επαγγέλματα του μέλλοντος») των αποφοίτων κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών.
- Παράλληλα προτείνεται να υπάρξει μέριμνα και ιδίως χρηματοδότηση (από την Πολιτεία) των Πανεπιστημίων, ώστε (σε συνεργασία με την ΕΘΑΕΕ) να διενεργούν σειριακές έρευνες αποφοίτων αλλά και διάγνωσης αναγκών (needs assessment) σε γνώσεις και δεξιότητες, με έμφαση στους αποφοίτους κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Abbas, J. and Sagsan, M. (2020), "Identification of key employability attributes and evaluation of university graduates' performance: Instrument development and validation". *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 10 (3): 449-466.
- Alheit, P. & Bergamini, St. (1998). Βιογραφική έρευνα και έρευνα ιστοριών ζωής, στο Σ. Παπαϊωάννου, P. Alheit & H. Salling Olesen (επιμ.), *Κοινωνικός Μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης – Τμήμα Κοινωνιολογίας & Διεθνές Μεταπτυχιακό Θερινό Σχολείο, σσ. 121-130.
- Allen, J., Samo, P. & van der Velden, R. (2011). *Competencies and Early Labour Market Careers of Higher Education Graduates in Europe*. Ljubjana: University of Ljubjana.
- Allen, J. & van der Velden, R. (2007). *Transitions From Higher Education to Work. Careers of University Graduates*. Dordrecht: Springer.
- Auriol, L. (2010), "Careers of Doctorate Holders: Employment and Mobility Patterns", OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2010/04, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5kmh8phxvxf5-en>
- Αντωνοπούλου- Τρεχλή (2018), Η αβάσταχτη βαρύτητα της διδασκαλίας της φιλοσοφίας, (στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση), στο *Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy*, Volume 74, 2018, pp. 109-114
- Brint, S. & Clotfelter, C.T. (2016). "US higher education effectiveness". *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*.
- Brockmann, M., Clarke, L. & Winch, C. (2008). "Knowledge, skills, competence: European divergences in vocational education and training (VET) - the English, German and Dutch cases". *Oxford Review of Education*, 34(5): 547-567.
- Carnevale, A. P., Cheah, B. and Strohl, J. (2012). "College Majors, Unemployment and Earnings: Not all college degrees are created equal". Georgetown University Center on Education and the Workforce. Washington, DC, June.
- CEDEFOP (2016), *Cedefop skills forecast 2016*: <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/data-visualisations/employment-trends>
- CEDEFOP (2020). *Covid-19 and jobs: Which skills make a difference?* CEDEFOP, 5/2020.
- Chadha, D., & Toner, J. (2017). Focusing in on employability: using content analysis to explore the employability discourse in UK and USA universities. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 14(1): 1-26.
- Chiang T.-H (2019), *The State Role in Excellent University Policies in the Epoch of Globalization: The Case of China*, Invited Lecture at the Centre for Political Research and Documentation (KEPET) of the Department of Political Science of the University of Crete & the UCRC. Rethymnon: 29 March 2019.
- Chiang, T-H., Papadakis, N., Drakaki, M. (2022), "The Changes in Human Capital Discourse from Expansion to Employability in the Case of Higher Education Institutes in China, within the international context", in On Lee W.O., Brown P., Lin Goodwin, A., Green A. (eds), *International Handbook on Education Development in Asia- Pacific (IHEDAP)*. Singapore: Springer, pp. 1-18, DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-2327-1_97-1. Available at: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-981-16-2327-1_97-1
- Crick, B. (2004). *Essays in Citizenship*, London: Continnum.
- Decataldo, A., Fasanella, A. & Fiore, B. (2019), "Italian doctorate holders in the political and social sciences: career options, job growth and salary". *International Review of Sociology*, 29:3, 409-425, DOI: 10.1080/03906701.2019.1672350
- Daud, S., Abidin, N., Sapuan, N.M. & Rajadurai, J. (2011). "Enhancing university business curriculum using an importance-performance approach: a case study of the business management faculty of a university in Malaysia". *International Journal of Educational Management*, 25(6): 545-569.
- Δρακάκη Μ., Σαριδάκη Σ., Παπαδάκης Ν. (2021). Ο Φαύλος Κύκλος της Αβεβαιότητας: Επισφαλής Εργασία, Νέα Γενιά και Κοινωνική Ευπάθεια. Ερευνητικά Ευρήματα για την Κατάσταση των Πραγμάτων, στα (online) *Πρακτικά της Ημερίδας «Η Κρίση και οι Κρίσεις»* (16/3/2021) του Κέντρου Πολιτικής Έρευνας και Τεκμηρίωσης (ΚΕΠΕΤ) του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης. και του Κέντρου Ερευνών και Μελετών για τις Ανθρωπιστικές, τις Κοινωνικές και τις Επιστήμες της Αγωγής του Πανεπιστημίου Κρήτης (ΚΕΜΕ-Π.Κ.). Ρέθυμνο: ΚΕΜΕ-Π.Κ.. Διαθέσιμο στο: https://keme.uoc.gr/images/Brown_Bag_Seminars/DRASEIS/Young_Researchers_Seminar/Drakaki-Saridaki_%CE%9A%CE%95%CE%9C%CE%95-KEPET_16032021_final.pdf
- Eurofound (2018). *Overview of new forms of employment – 2018 update*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2020). *Education and Training Monitor 2020*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2019), *She Figures 2018*. Directorate General for Research and Innovation. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2777/936 Διαθέσιμο στο: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9540ffa1-4478-11e9-a8ed-01aa75ed71a1/language-en>

- European Commission (2018), *Women in the digital age*. Directorate-General of Communications Networks, Content & Technology. Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2759/526938 Διαθέσιμο στο: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/84bd6dea-2351-11e8-ac73-01aa75ed71a1> Ημερομηνία πρόσβασης 23/6/2021.
- European Parliament (2020), "The gendered impact of the COVID-10 crisis and post-crisis period." Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate-General for Internal Policies. PE 658.227. Διαθέσιμο στο [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658227/IPOL_STU\(2020\)658227_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658227/IPOL_STU(2020)658227_EN.pdf) Ημερομηνία πρόσβασης: 16/6/2021
- EU Skills Panorama (2014). *Employability and skills of higher education graduates*. EU Skills Panorama 2014.
- Eurostat (2014). Percentage of the population age 25-64 with tertiary level education.
- Eurostat (2020). Tertiary education statistics. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tertiary_education_statistics#Participation_by_level. Ημερομηνία πρόσβασης 16/6/2021.
- Eurydice (2012). Key data on education in Europe 2012.
- ΕΙΕΑΔ- Εθνικός Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών της Αγοράς Εργασίας (2021), Πρωτογενή (αδημοσίευτα) δεδομένα για την απασχόληση των πτυχιούχων Ανώτατης Εκπαίδευσης. Αθήνα: ΕΙΕΑΔ
- Fatourou, P., Papageorgiou, Y., Petousi, V. (2019). "Women are needed in STEM: European policies and incentives" *Communications of the ACM-Special Section on Europe* 62(4):52-57 DOI:10.1145/3312565
- Froehlich, D. E., Beusaert, S. A. J., Segers, M. S. R. (2015). Age, employability and the role of learning activities and their motivational antecedents: a conceptual model. *The International Journal of Human Resource Management*, 26(16): 2087–2101.
- Galvin Arribas, J. Manuel & Papadakis, N./ ETF (2019), *Governance Arrangements for Vocational Education and Training in ETF Partner Countries: A Analytical Overview 2012-2017*. Turin: European Training Foundation/ ETF
- García-Aracil, A., Monteiro, S., Almeida, L. S. (2018). Students' perceptions of their preparedness for transition to work after graduation. *Active Learning in Higher Education*: 1–14.
- Garrouste, C. & Rodrigues, M. (2012). "The employability of young graduates in Europe: Analysis of the ET2020 benchmark". *JRC Scientific and Technical Reports EUR 25624 EN*, Joint Research Center, Ispra.
- Garrouste, C. & Rodrigues, M. (2014). Employability of young graduates in Europe. *International Journal of Manpower, Emerald*, 35 (4): 425-447.
- Gartell, M. (2009). "Unemployment and Subsequent Earnings for Swedish College Graduates: A Study of Scarring Effects". Uppsala: IFAU, Working Paper No. 10.
- Gazier, B. (1998a). Observations and recommendations. In: B. Gazier (Ed.), *Employability — Concepts and Policies*. Berlin: European Employment Observatory, pp. 298–315.
- Gazier, B. (1998b). Employability — definitions and trends. In: B. Gazier (Ed.), *Employability: Concepts and Policies*. Berlin: European Employment Observatory, pp. 37–71.
- Gazier, B. (2001). Employability: the complexity of a policy notion. In: P. Weinert, M. Baukens, P. Bollerot et al. (Eds.), *Employability: From Theory to Practice*. New Brunswick, NJ: Transaction Books, pp. 3–23.
- Gowan, M.A. (2012). "Employability, well-being and job satisfaction following a job loss". *Journal of Managerial Psychology*, 27(8): 780-798.
- Green, A. (2017), *The Crisis for Young People. Generational Inequalities in Education, Work, Housing and Welfare*. London: Palgrave Macmillan.
- Hillage, J. & Pollard, E. (1998). *Employability: Developing a Framework for Policy Analysis*. London: DfEE.
- Hoskins, B. & Deakin Crick, R. (2008), *Learning to Learn and Civic Competences: different currencies or two sides of the same coin?*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- ILO (2000). *Training for Employment: Social Inclusion, Productivity Report V*. Geneva: ILO.
- ILO (2011). *From precarious work to decent work. Policies and regulations to combat precarious employment*. ILO: Geneva.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- IOBE (2018). *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις*. Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών.
- Kena G., Musu-Gillette L., Robinson J., Wang X., Rathbun A., Zhang J., Wilkinson-Flicker S., Barmer A., & Dunlop Valez E. (2015). The Condition of Education. In: *NCES 2015–144*. Washington: US department of Education. Available at: <https://nces.ed.gov/pubs2015/2015144.pdf> (Accessed: 16/06/2021).
- Καζαμίας Α. (2013), Η παιδεία του Πολίτη, Θεμέλιο της Δημοκρατίας, και η Περίπτωση της Νεοελληνικής Πολιτείας, στο *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, τεύ. 20-21, Φθινόπωρο 2013, σσ. 11- 28.
- LERU (League of European Research Universities) (2010), *Doctoral degrees beyond 2010: Training talented researchers for society*. Διαθέσιμο στο: <https://www.leru.org/files/Doctoral-Degrees-beyond-2010-Training-Talented-Researchers-for-Society-Full-paper.pdf> Ημερομηνία πρόσβασης 16/6/2021
- Li, P. S. (2008). "Immigration from China to Canada in the Age of Globalization: Issues of Brain Gain and Brain Loss". *Pacific Affairs* 81 (2): 217-239.
- Marinakou, E., Giousmpasoglou, C. & Paliktzoglou, V. (2016). The Brain Drain Phenomenon in Higher Education in Greece: Attitudes and Opinions on the Decision to Immigrate. Paper presented in the 3rd Annual International Conference on Humanities & Arts in a Global World, 3-6 January, Athens, Greece.
- McKay, S., Jefferys, St., Paraksevoπούλου, Α., Keles, J. (2012). Study on Precarious work and social rights (Carried out for the European Commission), Final Report. (VT/2010/084), Working Lives Research Institute, Faculty of Social Sciences and Humanities, London Metropolitan University. Available at: https://www.researchgate.net/publication/342833651_Study_on_Precarious_work_and_social_rights.
- McKinsey Global Institute (2021). *The future of work after COVID-19. The postpandemic economy*. February 2021
- McQuaid, R. & Lindsay, C. (2005). "The Concept of Employability". *Urban Studies*, 42 (2): 197-219.
- Mok, K. H. and Jiang, J. (2017). "Massification of higher education and challenges for graduate employment and social mobility: East Asian experiences and sociological reflections". *International Journal of Educational Development*, 63 (1): 44-51.
- Mok, K. H., Wen, Z. & Dale, R. (2016). Employability and mobility in the valorisation of higher education qualifications: the experiences and reflections of Chinese students and graduates. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 38 (3): 264-281.
- Monteiro, S., Almeida, L. S., Garcia-Aracil, A. (2016). Graduates' perceptions of competencies and preparation for labour market transition: The effect of gender and work experience during higher education. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning*, 6(2): 208–220.
- Monteiro, S., Ferreira, J. A. Almeida, L. S. (2020). Self-perceived competency and self-perceived employability in higher education: the mediating role of career adaptability. *Journal of Further and Higher Education*, 44(3): 408–422.
- Mroz, T. A. & Savage, T. H. (2006). "The Long-Term Effects of Youth Unemployment". *Journal of Human Resources*, 41(2): 259-293.
- Nussbaum, M. (2013-μφτ Γ. Χρηστίδης), *Όχι για το κέρδος. Οι ανθρωπιστικές σπουδές προάγουν την Δημοκρατία*. Αθήνα: Κριτική.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2021), "Reducing the precarity of academic research careers", *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No. 113, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/0f8bd468-en>. Διαθέσιμο στο https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/reducing-the-precary-of-academic-research-careers_0f8bd468-en
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2018, *Bridging the Digital Gender Divide. Include, Upskill, Innovate*. Διαθέσιμο στο <https://www.oecd.org/going-digital/bridging-the-digital-gender-divide.pdf> Ημερομηνία πρόσβασης 21/6/2021
- Office for National Statistics (2013). Graduates in the UK labour market 2013.
- O'Leary, S. (2021). Gender and management implications from clearer signposting of employability attributes developed across graduate disciplines. *Studies in Higher Education*, 46(3): 437-456.
- Oreopoulos, P., Wachter, Von T., Heisz, A. (2008). "The Short and Long-Term Career Effects of Graduation in a Recession: Hysteresis and Heterogeneity in the Market for College Graduates. Bonn: IZA Discussion Paper, No. 3578.
- Oyeler, M., Olowookere, K., Oyeler, T., Opute, J., & Ajibade Adisa, T. (2023). The Conceptualisation of Employee Voice in Permacrisis: A UK Perspective. In *Employee Voice in the Global North: Insights from Europe, North America and Australia* (pp. 9-34). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Panagiotakopoulos, A. (2012). "Employability skills development in Greek Higher Education institutions (HEIs): implications for policy makers". *Higher Education Skills and Work-Based Learning*, 2(2): 141-150.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Παπαδεράκη, Α. (2020). Οι νέοι πτυχιούχοι στην αγορά εργασίας. Υποβάθμιση ή επισφάλεια; Στο: *Εργασία και Απασχόληση στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, σσ. 127-136.
- Papadakis, N., Drakaki, M., Kyridis, A., Papargyris A. (2017), Between a frightening Present and a disjoined Future. Recession and social vulnerability in the case of Greek Neets: Socio-demographics, facets of the Crisis' Impact and the revival of the intergenerational transmission of poverty, in *Advances in Social Sciences Research Journal [ASSRJ]*, Volume 4, No 18, Sep 2017, pp. 8- 20. DOI: <https://doi.org/10.14738/assrj.418.3688>. Available at: <https://journals.scholarpublishing.org/index.php/ASSRJ/article/view/3688>
- Papadakis N., Amanaki E., Drakaki M., Saridaki S. (2020a), Employment/ Unemployment, Education and Poverty in the Greek Youth, within the EU context, in *International Journal of Educational Research, VSI: Poverty and education*, no 99, 2020, 101503, pp. 1- 15. DOI <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2019.101503> Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0883035518316422>
- Papadakis N., Drakaki M., Saridaki S., Dafermos V. (2020b), Into the Vicious Cycle of Precarity. Labour Market, Precarious Work, Social Vulnerability and Youth: The case of Greece within the EU context, in *Advances in Social Sciences Research Journal [ASSRJ]*, Vol. 7 No. 12, Dec 2020 pp. 474-496. DOI: <https://doi.org/10.14738/assrj.712.9511> . Available at: <https://journals.scholarpublishing.org/index.php/ASSRJ/article/view/9511>
- Papadakis N., Drakaki M., Saridaki S., Dafermos V. (2021), "The degree of despair". The disjointed labour market, the impact of the pandemic, the expansion of precarious work among youth and its effects on young people's life trajectories, life chances and political mentalities- public trust. The case of Greece, in *The European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities (EQPAM)*, Vol 10, no 2, April 2021, pp. 26-53.
- Papadakis N. (2021). EU policy on education and training in the EU2020 Framework. Its main components and the Europe state of play: Social indicators, Employment, Education, Training and Lifelong Learning, in Skiadas, D. & Anagnostopoulou, D. (eds), *Higher Education and Research in the European Union: Mobility Schemes, Social Rights and Youth Policies*. Cham, Switzerland: Springer (under publication).
- Papageorgiou, Y. & Petousi, V. (2018), "Gender resilience in times of economic crisis: Findings from Papadakis et al 2021Greece." *Partecipazione e Conflitto* 11(1):145-174.
- Parker, W. et. al. (2000) Implementing multidimensional citizenship, in: Cogan, J.- QCA (1998) *Education for Citizenship and Teaching Democracy in Schools* (The Crick Report). London: DfEE.
- Passaretta, G., Trivellato, P., & Triventi, M. (2018), "Between academia and labour market – the occupational outcomes of PhD graduates in a period of academic reforms and economic crisis". *Higher Education Research & Development*, 1–19. doi:10.1007/s10734-018-0288-4
- Pastone, F. (2018). Why is youth unemployment so high and different across countries? *IZA World of Labor* 2018, 420.
- Παπαδάκης, Ν. (2006), *Προς την κοινωνία των δεξιοτήτων? Τα όρια της υπερεθνικότητας, το διακύβευμα της απασχολησιμότητας και οι πολιτικές κατάρτισης*. Αθήνα- Κομοτηνή: Σάκκουλας και Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου.
- Παπαδάκης Ν. (2021), Πολιτειακή Παιδεία, Ιδιότητα του πολίτη/ πολιτεϊότητα και Κοινωνία, Ομιλία στο Θεματικό Διάλογο «Δημοκρατία και Πολιτειακή Εκπαίδευση», του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου και του Syntagma Watch. 9 Νοεμβρίου 2020. Διαθέσιμη στο: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/dimokratia-kai-politeiaki-ekpaidefsi-video-podcast/>
- Παπαδάκης Ν., Δρακάκη Μ., Σαριδάκη Σ. (2021), «Ο βαθμός Απελπισίας». *Αγορά Εργασίας, Επισφαλής Εργασία και Κοινωνική Ευπάθεια στη Νέα Γενιά στην Ελλάδα: Η κατάσταση των πραγμάτων (σε Ευρώπη και Ελλάδα), παράμετροι, τάσεις, μετασχηματισμοί, επιπτώσεις και προκλήσεις για τις πολιτικές απασχόλησης*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης
- Παπαδάκης, Ν., Πετούση Β., Τζαγκαράκης Σ. (2023), Κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες και αγορά εργασίας: η διεθνής εμπειρία και η περίπτωση της Ελλάδας, στο Δ. Μυλωνάκης (επιμ.), *Η σημασία και ο ρόλος των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών* (υπό δημοσίευση).
- Quintana, Delia Davila C., Mora Ruiz, J.-G. & E. Vila, L. (2014). "Competencies which shape leadership". *International Journal of Manpower*, 35 (4): 514-535.
- Robert, P. (2014). "Job mismatch in early career of graduates under post-communism". *International Journal of Manpower*, 35(4): 500-513.
- Robst J. (2007). Education and job match: the relatedness of college major and work. *Economics of Education Review*, 26(4): 397–407.
- Rubery, J., Grimshaw, D., Keizer, A., & Johnson, M. (2018). Challenges and contradictions in the 'normalising' of precarious work. *Work, Employment and Society*, 32 (3): 509-527.
- Σαματάς, Μ. (2007), «Η Κοινωνιολογική Φαντασία ενάντια στην Κοινωνιο-οικονομική Ανασφάλεια: Ερευνητικά Δεδομένα και Προσωπικές Απόψεις Αποφοίτων του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης». Διπλωματική Εργασία, <http://sociology.soc.uoc.gr/wp-content/uploads/2019/02/koinonifantas.pdf> Ημερομηνία πρόσβασης: 22/6/2021.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Schmelzer, P. (2011), “Unemployment in early career in the UK A trap or a stepping stone?” *Acta Sociologica*, 54(3): 251-265.
- Standing, G. (2014). *The precariat: the new dangerous class*. London/UK, New York/N.Y.: Bloomsbury.
- Σπυριδάκης, Μ. (2018). *Homo Precarius. Εμπειρίες Ευαλωτότητας στην Κρίση*. Αθήνα: Πεδίο
- Teng, W., Ma, C., Pahlevansharif, S., & Turner, J. J. (2019). Graduate readiness for the employment market of the 4th industrial revolution. *Education+ Training*.
- Tomlinson, M. (2017). Forms of graduate capital and their relationship to graduate employability. *Education and Training*, 59(4): 338–352.
- United Nations, (2020a), “Policy Brief: The impact of COVID-19 on Women.” Διαθέσιμο στο: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406> Ημερομηνία πρόσβασης: 16/6/2021
- United Nations 2020b. “Special issue on COVID-19 and Youth.” Διαθέσιμο στο: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/04/YOUTH-FLASH-Special-issue-on-COVID-19-1.pdf> Ημερομηνία πρόσβασης: 16/6/2021
- UN (2001). *Recommendations of the High Level Panel of the Youth Employment Network*. New York: United Nations.
- Vergis E., Papadakis N., Taroudakis M. (2023), “Labour market dynamics and socio-economic vulnerability: The Covid-19 impact and policy challenges in the Region of Crete, Greece”, in *Open Journal of Social Sciences*, Vol. 11, no 6, June 2023, pp. 349-375. DOI: [10.4236/jss.2023.116023](https://doi.org/10.4236/jss.2023.116023). Available at: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=125900>
- Wen, Z., & Ngok, K. (2011). “Vulnerable college graduates: Working poor and social capital”. *Journal of Public Administration*, 4(3): 126–146.
- Wenham, C., Smith, J., & Morgan, R. (2020), “COVID-19: the gendered impacts of the outbreak.” *The Lancet*, 395(10227), 846-848.
- World Economic Forum (2020). *The Future of Jobs*. World Economic Forum Report 2020.
- Yorke, M. (2006). *Employability in higher education: What it is – What it is not*. Learning and Employability Series One. York: Higher Education Academy.